

# Globální problémy ve světovém hospodářství

Text Václav Dvořan

**Globální problémy** bývají vymezovány jako základní problémy existence a rozvoje lidské civilizace, které jsou řešitelné pouze celosvětovým úsilím. Zkoumání globálních problémů, což je dáno jejich povahou, má výrazně **interdisciplinární charakter** a zahrnuje přinejmenším ekonomii, ekologii, sociologii, filosofii a celou řadu dalších vědních oborů ať už exaktního nebo humanitního zaměření. **Jejich vznik je podmíněn vzájemnou závislostí (interdependencí) globálního charakteru, která vzniká na určitém stupni zmezinárodnění (internacionalizace) hospodářského života. Tyto procesy jsou urychlovány vědeckotechnickým pokrokem**, což způsobuje zrychlování a dramtizaci globálních problémů<sup>1</sup>. Globální problémy se dostávají na pořad diskusí od druhé světové války, nicméně již koncem 19. století bylo zřejmé, že některé problémy nabývají celosvětového významu a rozsahu. Charakteristické rysy (dimenze) globálních problémů bývají zpravidla rozdělovány na **ekonomické (převládají) a mimoekonomické**, které zahrnují problémy vojenské, politické, ideologické, právní, medicínské, ekologické a morální.

## 1 Klasifikace globálních problémů

Klasifikace jednotlivých globálních problémů není u různých autorů jednotná, nicméně s ohledem na převažující charakter se zpravidla člení do následujících třech skupin:

### 1.1 Problémy intersociální

Bývají **zpravidla řazeny nejvýše**, protože vznikají uvnitř společnosti v důsledku existence protikladných anebo rozporných zájmů a **mohou zcela ochromit akceschopnost** potřebnou k odstranění navazujících problémů. V důsledku narůstajícího vzájemného propojování a působení různých sociálních systémů podmiňují dlouhodobé soužití lidstva v podmínkách různých hodnotových kritérií, ideologií a kulturních tradic. Jedná se o následující problémy:

a) **Odvrácení světové války** (označovaný též jako problém války a míru) - zahrnuje problematiku závodů ve zbrojení, kontroly vojenských technologií a mezinárodní bezpečnosti.

---

<sup>1</sup> Někdy bývá vědeckotechnický pokrok vymezován jako samostatný globální problém, protože se prosazuje v často velmi odlišných kulturně-sociálních podmínkách.

b) **Sociálně-ekonomická zaostalost rozvojového světa** (známý i jako vztah „Severu“ a „Jihu“) - rozvoj od konce 18. století je poznamenán průmyslovou a později vědeckotechnickou revolucí, která se zprvu šířila především na severní polokouli. Snaha chudších a méně rozvinutých zemí, zpravidla bývalých kolonií na jižní polokouli, dosáhnout ekonomické úrovně bohatých industrializovaných zemí je spojena s řadou dílčích problémů.

c) **Problém řešení globální zadluženosti** - existuje od 60. let a výrazně eskaloval v průběhu 80. let 20. století. Zahrnuje nejen otázku vztahu dlužníků a věřitelů, ale i odpovědnosti bohatých zemí za ekonomický rozvoj ve světě.

d) **Problém přizpůsobení mezinárodních ekonomických vztahů** novým podmínkám vytvářených vědeckotechnickým pokrokem.

## 1.2 Problémy přírodně-sociální

Tato skupina pramení z porušených vazeb mezi přírodou a rozrůstající se lidskou společností. Zatímco nároky a potřeby civilizace narůstají, dostupné přírodní zdroje zůstávají relativně stálé. Bývají pojímány buď komplexně (Jak lze racionálně využít přírodní zdroje?) nebo samostatně (Jaké jsou příčiny a důsledky jednotlivých problémů, popř. jak je řešit?). Jde o:

a) **Populační problém** - nepostihuje pouze otázku zvětšování lidské populace, ale také její věkovou strukturu, zdravotní péči, přístup ke vzdělání apod. Týká se jak rozvojových, tak ve specifické podobě i vyspělých zemí.

b) **Problém potravinový a nutriční** - řeší výživu lidstva, její kvalitu, dostupnost a udržitelnost za situace dostupných zdrojů zemědělské půdy, čisté vody a výrobních technologií.

c) **Problém surovinově-energetický** - vyplývá z vysokých nároků moderního způsobu života na spotřebu energie a surovin. Dlouhodobě je třeba řešit otázku pokrytí uvedených nároků, aby nedošlo k vyčerpání dostupných přírodních zdrojů. Mezi nejznámější patří **koncepce tzv. udržitelného rozvoje**.

d) **Ekologický problém** - je velmi komplexní a zahrnuje řadu relativně samostatných částí, jako například znečištění světového oceánu, ochrana ozónové vrstvy, boj proti změně klimatu, problém rozšiřování pouští (desertifikace), odlesňování (deforestace), znečišťování vody, půdy a vzduší, ochrana rozmanitosti ekosystémů (biodiverzity).

### 1.3 Problémy antroposociální

Zahrnují problémy všelidské, sociální, kulturní a humanitární. Jde buď o jeden komplexní problém označovaný jako **budoucnost člověka** (jako biologického druhu i jedinečné bytosti), nebo se člení na **10 až 15 subglobálních problémů** se společnými rysy, tj. nedostatky ve vývoji člověka samého ve vztahu k jeho životním a společenským podmínkám, které jsou jím samotným vytvářeny. Nejčastěji se uvádí nerovný přístup ke vzdělání, nerovné příležitosti (různých skupin lidí, ale také mužů a žen), dostupnost a kvalita lékařské péče, bydlení, kultury, ochrana lidských práv a některé problémy plynoucí z nekontrolovatelného vývoje (urbanizace, rozvodovost, kriminalita, civilizační choroby, vzájemné odcizení obyvatel ve městech i na venkově apod.). Uvedené problémy spojené s budoucností člověka sice nepatří do soustavy globálních problémů, ale logicky ji uzavírají.

### 2 Možnosti řešení globálních problémů

Řada globálních problémů spolu vzájemně souvisí, má společné příčiny, navzájem se ovlivňují, podmiňují a přináší obvykle důsledky dané jejich společným působením. Každý z globálních problémů může při nekontrolovatelném samovývoji ohrozit nebo dokonce zničit současnou podobu civilizace.

V otázce globálních problémů **lze hovořit o hierarchii nanejvýš pouze v historickém kontextu**. Většina globálních problémů ovlivňuje světovou ekonomiku a globální interdependenci, která je pro jejich vznik rozhodující, se z větší části vytváří právě ve světové ekonomice. Přestože jsou důsledky řady globálních problémů tíživé, jejich pozitivní význam spočívá v tom, že varují, signalizují hlavní oblasti selhávání lidstva a ukazují cestu k lepší budoucnosti. Z hlediska naléhavosti a možnosti řešení se problémy mohou dělit na:

- 1) **Ultimativní globální problémy** - problémy, jejichž vyřešení podmiňuje existenci a způsob života lidstva v nezákladnějším slova smyslu.
- 2) **Základní globální problémy** - v zásadě podmiňují vyřešení ultimativních globálních problémů a rozsahem své působnosti jsou velmi obecné.
- 3) **Elementární globální problémy** - mají nejkonkrétnější vymezení. Rozsahem svého působení jsou relativně úzké. Představují možné východisko k řešení složitějších a komplexnějších problémů základních a ultimativních.

Pokud bychom sestavili tabulku o třech sloupcích (problémy vztahu člověka k člověku, jejich průnik a vztahy člověka k přírodě) a třech řádcích (problémy ultimativní, základní a elementární)

můžeme získat scénář možného řešení globálních problémů podle toho, jak se vzájemně ovlivňují a podmiňují. Předpokladem řešení dalších problémů je **vyřešení problému války a míru (1)**, který umožní uvolnit potřebné zdroje pro **zmírnění globálního problému zaostalosti rozvojových zemí (2)**. Omezení chudoby a zlepšení situace rozvojových zemí je předpokladem pro zvládnutí **globálního ekologického problému (3)**. Následně se vytváří podmínky pro **řešení globálního potravinového problému (4) a nadměrného čerpání přírodních zdrojů (5)**.

### 3 Globální problémy a ekonomický růst

Otázky uvedené v názvu tohoto odstavce byly výrazněji studovány až v 70. letech, kdy zejména pod vlivem tzv. prvního ropného šoku došlo k řadě prudkých pohybů ve světovém hospodářství. Mezi známé publikace z tohoto období patří kniha **Meze růstu** (Limits of Growth, 1973). I když se řada předpokladů později ne zcela potvrdila, otázka hospodárného využívání dostupných zdrojů byla od té doby velmi podrobně studována. V 80. letech byla v rámci OSN vytvořena **Komise pro životní prostředí a rozvoj** (United Nations Commission on Environment and Development, UNCED), která v roce 1987 vydala zprávu nazvanou Naše společná budoucnost (Our common future). Zpráva zdůrazňuje, že „...je nezbytná nová rozvojová cesta, nikoliv ta, kdy lidský pokrok se má uskutečnit na několika místech na určité období, ale pro celou planetu až do vzdálené budoucnosti.“ Tato koncepce se záhy začala označovat jako **udržitelný rozvoj**<sup>2</sup>, který „vychází vstříc současným potřebám, aniž by budoucím generacím byl odnímán nárok na jejich potřeby.“

#### **Koncepce udržitelného rozvoje zahrnuje:**

a) **Fyzické aspekty** - akcentují využití obnovitelných přírodních zdrojů způsobem, který je neeliminuje, nedegraduje či jinak nezmenšuje jejich obnovitelnou užitkovost pro budoucí generace a přitom udržuje stálý fond půdy, spodní vody a biomasy.

b) **Ekonomický rozměr** - zdůrazňuje optimální hospodaření s přírodními zdroji soustředěné na maximalizaci čistého zisku a na udržení služeb a kvality přírodních zdrojů. Dnešní užití přírodních zdrojů by nemělo zmenšit skutečné příjmy v budoucnu a nemělo by poškodit výhledy pro udržení zlepšení životního prostředí v budoucnosti. Mnoho autorů uvádí, že ekonomický růst je nejen slučitelný (kompatibilní) s udržitelným rozvojem - pokud je to správný druh ekonomického růstu, ale je velice potřebný pro zmírnění chudoby a vytvoření zdrojů pro rozvoj.

Zpravidla bývají popisovány **čtyři základní dimenze** (rozměry, kvality, součásti, resp. kategorie) **udržitelného rozvoje:**

1) **Ekonomická dimenze:** představuje nutnost dosahování určitého ekonomického rozvoje. Současně však upozorňuje, že rozvinuté státy v mnohem větší míře využívají světové přírodní zdroje než obyvatelstvo rozvojových zemí. Udržitelný rozvoj **vyžaduje od rozvinutých zemí snížení spotřeby energie a dalších přírodních zdrojů** pomocí změn v životním stylu, modelů spotřebitelského chování a s využitím účinnějších výrobních technologií. Hlavní úloha rozvojových zemí spočívá ve zlepšení životní úrovně a životního prostředí tak, aby další ekonomický růst vedl k odstranění chudoby a vytvoření dostatečného potenciálu pro příští rozvoj.

2) **Lidská dimenze:** vyžaduje **pokrok ve stabilizaci počtu obyvatelstva**, neboť jeho pokračující růst klade značné nároky na životní prostředí, poskytování základních životních potřeb a možnosti zvýšení životní úrovně populace. Preferuje se **rozvoj venkova** jako protiváhy k nekontrolovatelnému rozrůstání velkoměst, jejichž chudinská předměstí se v rozvojových zemích stávají ohnisky bídy, kriminality, nemocí a utrpení. Tato dimenze znamená **využití lidských zdrojů zlepšením vzdělání a zdravotní péče**, což si vyžaduje přemístění zdrojů tak, aby byly zajištěny základní životní potřeby (voda, výživa, gramotnost, zdravotní péče a sociální spokojenost při zachování kulturní rozmanitosti). Smyslem je tedy **pozitivní ovlivnění ekonomického rozvoje**, přičemž se zdůrazňuje role žen.

3) **Dimenze životního prostředí:** klade **důraz na ochranu přírodních zdrojů a zdravého životního prostředí**, které jsou nezbytné pro výrobu potravin, získávání energie a zásobování čistou vodou. Velký význam má **řešení problematiky odpadového hospodářství** v rovině předcházení vzniku odpadů, snižování jejich množství, využití (recyklace) jednotlivých složek odpadů a jejich bezpečného ukládání na skládky. **Nemalá pozornost je věnována problematice ochrany volné přírody** (úbytek lesů a tropických pralesů, ochrana volně žijících druhů rostlin a živočichů, korálových útesů a boj proti poklesu počtu druhů organismů, tj. ochrana biodiverzity).

4) **Technologická dimenze:** zdůrazňuje, že ke znečišťování životního prostředí dochází nejen v důsledku průmyslové aktivity, ale rovněž využíváním neefektivních technologií, nedbalostí a nedostatkem přiměřených ekonomických postihů. Upozorňuje se na **nutnost zavádění technologií majících tzv. uzavřený cyklus**<sup>3</sup>, ve kterém vzniká minimum odpadů a vedlejších produktů, jež lze dále v tomto cyklus využít. Velkým problémem je otázka emisí ze **spalování fosilních paliv**. Řešením má být postupné omezování jejich spalování, zavádění účinnějších a čistších technologií avšak zejména pokrok ve **výzkumu alternativních zdrojů energie** (zejména jaderná fúze,

---

<sup>2</sup> Zprvu se hovořilo o tzv. trvale udržitelném rozvoji, nicméně od užívání slůvka „trvale“ se později odstoupilo. Anglický ekvivalent je pak sustainable development.

geotermální a solární energie) i „uskladnění“ energie založené na výrobě a využívání vodíku - tzv. **vodíkové hospodářství**.

V rozvinutých zemích je značně rozvinut **monitoring znečištění** - tj. měření emisí, vyhodnocování kvality vody, půdy i ovzduší a uplatňuje se **zásada, že znečišťovatel platí** za způsobené znečištění. Tato situace bývá mnohdy důvodem k přemístění nevyhovujících nebo náročných výrobních do rozvojových zemí, kde není systém zákonů na ochranu životního prostředí natolik propracován, popř. je jeho naplňování problematické.

Příčina řady problémů bývá spatřována ve špatném a neúplném **ohodnocení využívaných zdrojů**. Navrhuje se proto zavedení ekologických daní, které by měly jednak vést k **omezení spotřeby neobnovitelných zdrojů**, jednak by měly být zdrojem finančních podpor pro realizaci programů **rozšíření využívání obnovitelných zdrojů**.

#### 4 Závěr

Bylo by dále možno provést podrobnější charakteristiku jednotlivých nejvýraznějších globálních problémů (populační problém, potravinový problém, surovinový a energetický problém, ekologický problém, otázka sociálně-ekonomické zaostalosti a mezinárodní zadluženosti rozvojových zemí, problémy spojené se zbrojením, všelidské problémy kulturní, sociální a humanitární - zejm. problém absolutní chudoby, šíření epidemií a drogových závislostí, růst nekontrolovatelné migrace a městských aglomerací, globální terorismus) a návrhů na úpravu systému mezinárodních ekonomických vztahů. Na Vysoké škole ekonomické v Praze mají studenti bakalářského stupně studia oboru Mezinárodní obchod zařazen samostatný **semestrální kurs Globální problémy ve světové ekonomice**, jehož obsah je součástí bakalářské zkoušky ze světové ekonomiky. V tomto kursu jsou uvedené problémy a otázky systému mezinárodních ekonomických vztahů podrobně probírány. Ke kursu je k dispozici také kvalitní literatura, takže případné zájemce o tuto problematiku na ni tímto odkazuji, protože předkládaný text by se zapracováním těchto pasáží výrazně rozrostl nad původně předpokládaný rozsah.

---

<sup>3</sup> Dosáhnout vytvoření skutečně uzavřeného cyklu není vždy úplně možné, ale například některé odpady vznikající v potravinářském průmyslu lze v zemědělství s výhodou využít jako krmivo, krmnou příměs nebo hnojivo. Záleží proto také na rozsahu vymezení technologického cyklu a navazujících procesů.